

Vukovich György: Népesedési helyzet

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Vukovich György (1994): „Népesedési helyzet” in:
Társadalmi riport 1996, Andorka Rudolf, Kolosi Tamás,
Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI., Pp. 436–446.

NÉPESEDÉSI HELYZET

A NÉPESSÉG SZÁMA ÉS ÖSSZETÉTELE

A magyar népesedési helyzet 1993-ban a korábbi évekhez viszonyítva annyiban változott, hogy a születések száma az 1992. évi igen alacsony 121 724-ről 116 500-ra esett vissza, ezzel minden idők legalacsonyabb magyar születési és természetes fogyási arányszámát produkálva. A megfelelő adatok 1988-tól:

1. sz. táblázat

NÉPMOZGALMI ARÁNYSZÁMOK 1988–1994

Ezer lakosra jutó

Év, hónap	élve- születések	Halálo- zások-	Természetes szaporodás
1988	11,9	13,4	-1,5
1989	11,9	13,9	-2,1
1990	12,1	14,1	-1,9
1991	12,3	14,0	-1,7
1992	11,8	14,4	-2,6
1993	11,3	14,4	-3,1
1993. január	11,6	15,7	-4,1
február	11,1	16,9	-5,8
március	11,3	16,7	-5,4
1994. január	11,7	15,8	-4,1
február	11,7	16,0	-4,3
március	11,4	13,9	-2,5

1994 első három hónapjában az alapvető népesedési folyamatok terén valamelyest kedvezőbb kép bontakozik ki, kismértékben nőtt a születési és csökkent a halálozási arányszám. természetesen jelenleg még nem lehet megítélni, hogy ezek a trendek folytatódnak-e, vagy sem, bár a születések száma esetében hosszabb távon feltehetően növekedés várható a szülőké-

pes korba lépő nagyobb létszámú korosztályoktól. A termékenység – később bemutatandó – vizsgálata alapján azonban még sok a bizonytalanság. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a magyarországi születési arányszám európai tekintetben egyelőre nem túlságosan alacsony, inkább közepesnek mondható. Annyiban azonban mindenképpen eltér az európai népességektől, hogy a csökkenés már jóval korábban, több évtizede folyamatos. Az európai országok többségében ezzel szemben a termékenység – teljes termékenységi aránnyal mért – csökkenése rövidebb ideje tart, és meredekebb.

A népesség helyzetét, összetételét 1993-ban a népmozgalmi arányszámok trendjei a következőképpen befolyásolták:

1994. január elején a népesség száma 10 276 968 volt, 33211 fővel kevesebb, mint egy évvel korábban. Ez volt eddig a legnagyobb mértékű tényleges fogyás, legalábbis békeidőben. A népességen belül a nemek aránya - a rendkívül magas férfihalandóság következtében tovább változott a nők javára: 1994. január 1-jén ezer férfire 1088 nő jutott, egy évvel korábban 1086, míg 1970-ben 1063. A nemi arány különösen a 60 éves és ennél idősebb népesség körében nőtt meg, a legújabb adat 1524 volt, szemben az 1990. évi 1489-cel, és az 1970. évi 1325-tel.

1994-ben tovább növekedett az özvegy és az elvált családi állapotúak száma és a össznépségen belüli aránya. Ez év januárjában mintegy 154 ezer özvegy férfi és 795 ezer özvegy nő élt az országban, az elváltak száma pedig 271,7, illetőleg 391,7 ezer volt. Különösen az özvegy nők száma nőtt meg (mintegy ötezerrel) az év folyamán.

Határozott mértékben folytatódott a népesség öregelése. A 14 éven aluliak aránya az 1990. évi 20,5%-ról 1994-re 18,6%-ra esett. A 15-39 évesek aránya valamelyest nőtt, és ugyancsak növekedés tapasztalható a 40-59 évesek és a 60 éven felüliek arányaiban is. Ez utóbbi 1994-ben 19,3% volt.

2. sz. táblázat

A KORÖSSZETÉTEL KORCSOPORTOK SZERINT, %-BAN

Korcsoport (év)	1980	1990		1994
		I.	1.	
0	1,5		1,2	1,1
1-4	6,6		4,8	4,8
5-9	7,2		6,3	6,0
10-14	6,5		8,3	6,7
0-14	21,8		20,5	18,6
15-19	6,1		7,4	8,6
20-24	7,6		6,5	7,1
25-29	8,3		6,0	6,3
30-34	7,1		7,5	6,1
35-39	6,7		8,2	8,0
15-39	35,8		35,5	36,1
40-44	6,1		6,9	7,7
45-49	6,4		6,5	6,7
50-54	6,5		5,8	6,1
55-59	6,3		5,9	5,5
40-59	25,3		25,0	26,0
60-64	3,5		5,6	5,4
65-69	5,1		5,1	4,9
70-74	3,9		2,6	4,2
75-79	2,6		3,1	1,9
80-84	1,4		1,7	1,9
85-X	0,6		0,8	1,0
60-X	17,1		18,9	19,3
összesen	100,0		100,0	100,0

HÁZASSÁG

Ami a népmozgalmi folyamatokat illeti: tovább csökkent a házasságkötések száma és aránya. A nyers arányszám a fogyó népességszám miatt valamivel kisebb mértékben, a tisztított arányszám mindkét nem esetében jelentős mértékben esett vissza. A csökkenés mindkét nemnél, minden korcsoportra jellemző, de ezen belül is feltűnő a 24 éven aluliaknál, ahol a megfelelő korú és nemű nem házas népességre számítva 1980 és 1993 között a férfiaknál 140,5-ről 85,7-re, a nőknél pedig 250,5-ről 123,9-re esett vissza az arányszám. A házasságkötést megelőző családi állapot szerint is visszaesés tapasztalható, minden családi állapot esetében. A házassági mozgalom e folyamatai mellett növekszik a házasságon kívüli átmeneti és tartós együttélések száma, de erről a hivatalos statisztika természetesen nem gyűjt folyamatosan adatokat. Erre utal – többek között – a népszámlálási adatok mellett a házasságon kívül született gyerekek növekvő száma is. A születésszám visszaesése ellenére a házasságon kívül születettek száma az 1990. évi 16 511-ről 1993-ban 20 649-re nőtt.

3. sz. táblázat

A HÁZASSÁGKÖTÉSEK SZÁMÁNAK ÉS ARÁNYÁNAK ALAKULÁSA

Év	Házasságkötések		Ezer 15 éves és idősebb nem házas		A férfiak	A nő
	száma	1000 lakosra	férfira jutó	nőre Házasságkötések száma		
1970	96612	9,3	81,7	62,1	27,1	23,6
1980	80331	7,5	68,7	51,1	27,2	24,2
1990	66405	6,4	47,4	35,9	27,4	24,4
1991	61198	5,9	42,3	32,3	27,4	24,4
1992	57005	5,5	38,3	29,3	27,4	24,4
1993	54099	5,3	35,4	27,2	-	-

TERMÉKENYSÉG

A termékenység az elmúlt évben tovább romlott. Az élveszületési arányszám 1993-ban 11,37 ezrelék, a legalacsonyabb eddig mért érték. A 15–49 éves nőkre jutó élveszületések száma 1990 és 1993 között 49,4-ről 45,3-ra esett vissza, hasonló arányú volt a csökkenés a házas nőkre számított arányszám esetében is.

Azt, hogy a népesség kormegoszlásának változása mely mértékben hat a nyers születési arányszám szintjére, jól jelzi a 4. sz. táblázat, amelyben az 1993. évi termékenységi viszonyokat figyelembe véve standardizáltuk az élveszületési arányszámot néhány kiemelt népszámlálási év kormegoszlására.

4. sz. táblázat

AZ ÉLVESZÜLETÉSI ARÁNYSZÁMOK ALAKULÁSA AZ ANYA KORCSOPORTJA SZERINT

Év (évek átlaga)	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	40-49 együtt	15-49 összesen
Az 1000 megfelelő korú nőre jutó élveszületések száma									
1938	42,1	146,6	134,6	92,9	57,6	22,3	2,2	13,2	73,6
1969-1970	51,0	162,2	111,0	52,8	19,0	4,4	0,3	2,3	57,2
1979-1980	70,5	162,9	102,3	42,4	14,2	3,0	0,2	1,6	59,7
1989-1990	40,3	146,1	114,5	46,1	16,0	3,0	0,1	1,6	49,1
1990	39,5	147,2	115,4	46,9	16,4	3,0	0,1	1,6	49,4
1991	38,1	146,1	117,4	49,7	16,8	3,2	0,1	1,8	49,7
1992	35,6	136,3	113,5	48,0	16,5	3,2	0,1	1,7	47,3
1993	34,0	123,2	112,3	48,1	16,1	3,3	0,2	1,9	45,3

Ha a népesség kormegoszlása ma olyan volna, mint amilyen 1970-ben volt, a nyers születési arányszám 11,37 helyett 13,80 lenne. A hosszú ideje tartó termékenységcsökkenés és halandóságnövekedés hatására a jelenlegi kormegoszlásban a szülőképes korú női népesség aránya jóval alacsonyabb, mint amilyen 1910-ben, majd 1949-ben volt.

Az anya korcsoportja szerint vizsgálva a születésszámot a 20–24 évesek esetében feltűnő az erős csökkenés, míg a 25–29 és a 40 éven felülieknél a határozott növekedés.

A házasság nélküli nők termékenysége az 1990 után észlelt átmeneti növekedést követően 1992-ben és 1993-ban érezhetően csökkent, elsősorban az arányszámok a 20–24 évesek körében tapasztalt határozott esése következtében. Minthogy a termékenység szempontjából a 20–24 éves korcsoportnak kitüntetett jelentősége van, az e csoportban immár három éve tartó erőteljes termékenységcsökkenés mindenképpen figyelemre méltó, és ezt az idősebb korcsoportokban észlelt stagnáló, vagy csak enyhén romló arányszámok sem tudják ellensúlyozni.

A termékenységi mutatók 1993. évi és az azt megelőző időszakban észlelt alakulása annak a veszélyét idézi fel, hogy a nagyobb létszámú évfazatok szülőképes korba lépésekor várt születésszám-növekedés jóval szerényebb lehet, mint ahogy korábban becsültük.

A nettó reprodukciós együttható értéke 1993-ban 0,8(14, 20%-kal marad el az utánpótlást csak szintentartó értéktől

A teljes termékenységi arányszám 1,69 volt az előző évben.

A terhességmegszakítások száma a hetvenes évek elején tapasztalt maximum (kétszázezerhez közelítő abortuszszám) után a nyolcvanas években 80–90 ezer között hullámzott, 1993-ban azonban az előző évi 87 ezer-ről 75,3 ezerre csökkent. A csökkenést azonban nem követte a születések számának a növekedése, így oka feltehetően a hatékonyabb fogamzásgátlás volt. Említést érdemel az is, hogy bár 1993 folyamán kevesebben fordultak az illetékes egészségügyi intézményekhez terhességmegszakítás céljából, a családsegítő szolgálatokkal történő konzultációk után csak nagyon kevesen változtatták meg véleményüket. Közvéleménykutatások szerint a lakosság – és ezen belül az érintett korosztályok különösen – az 1992 őszén elfogadott új családvédelmi törvény abortusszal kapcsolatos rendelkezéseit jóval szigorúbbnak vélte, mint a korábban érvényben volt jogszabályokét. A valóságban az új rendelkezések jóval liberálisabbak és úgy tűnik, hogy a lakosság ezzel ellentétes vélekedése részben tájékozatlanságra, részben pedig különböző politikai motívumokra verethet vissza. 1994 első hónapjaiban a művi terhességmegszakítások száma ismét lassú emelkedésnek indult.

A terhességmegszakítások aránya 1993-ban leginkább a 15–19 éves nők körében növekedett, e növekedés 1990 óta folyamatos és határozott. A többi korcsoportban részben stagnálás, részben a 30 éven felülieknél csökkenés észlelhető. Nagyon megnőtt a hajadon, és visszaesett a házas nők körében észlelt abortuszok száma, és ezzel részben összefüggésben folyamatos a növekedés a gyermektelenek körében.

5. sz. táblázat

A TERHESSÉGMEGSZAKÍTÁSOK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA CSALÁDI ÁLLAPOT SZERINT

Év	A terhesség megszakításon átesett nők					
	családi állapota					
	Összes száma	hajadon	házas	özvegy	elvált	összesen
százalék						
1980	80882	20,1	71,5	1,1	7,3	100,0
1990	90394	26,9	62,9	1,1	9,2	100,0
1991	89931	29,4	60,3	1,0	9,2	100,0
1992	87065	32,6	57,4	1,0	8,9	100,0
1993	75258	34,6	55,1	1,1	9,2	100,0

HALÁLOZÁS

1993-ban a meghaltak száma 150 244 volt, a nyers halálozási arányszám éves értéke 14,6 ezrelék. A két nem eltérő halálozási viszonyai és korösszetétele miatt a meghaltak közül 80 498 volt a férfi és 69 746 a nő. A nemekre számított halálozási arányszámok ennek megfelelően 16,32 és 13,01 ezrelék. Ezek az adatok elfogadhatatlanul kedvezőtlen halandósági viszonyok tükröződései. 1993-ban a férfiak születéskor várható átlagos élettartama 64,53, a nőké 73,81 év volt. A halandóság általános szintjét leginkább kifejező szintetikus mutató, a születéskor várható átlagos élettartam hazánkban 1960 óta a következőképpen alakult:

6. sz. táblázat

A FÉRFIAK ÉS NŐK SZÜLETÉSKOR VÁRHATÓ ÉLETTARTAMAI ÉS A KÖZTÜK LÉVŐ KÜLÖNBSÉGEK, 1960-1993

Év	Férfiak	Nők	A női és férfi népesség születéskor várható élettartamai közötti különbség
	S z ü l e t é s k o r v á r h a t ó é l e t t a r t a m a		é v e k b e n
1960	65,89	70,10	4,21
1966	67,53	72,23	4,70
1970	66,31	72,08	5,77
1980	65,45	72,70	7,25
1981	65,46	72,86	7,40
1982	65,63	73,18	7,55
1983	65,08	72,99	7,91
1984	65,05	73,16	8,11
1985	65,09	73,07	7,98
1986	65,30	73,21	7,91
1987	65,67	73,74	8,07
1988	66,16	74,03	7,87
1981	65,44	73,79	8,35
1990	65,13	73,71	8,58
1991	65,02	73,83	8,81
1992	64,55	73,73	9,18
1993	64,53	73,81	9,28

A leghosszabb várható élettartamok, ill. különbség.

Az adatok egyértelműen jelzik a férfi halandóság drámai romlását 1966, a legkedvezőbb élettartamértéket felmutató év óta. A női halandóság ez alatt kisebb hullámzásokkal stagnál, de 1988 óta az az évi legmagasabb értéket nem érte el. A két nem eltérő halandósági folyamatai nagymértékben megnövelték a közöttük lévő élettartam-különbségeket:

1993-ban egy nő születéskor több mint kilenc évvel hosszabb életet remélhetett, mint egy férfi. Ekkora nagy különbség sehol máshol nem tapasztalható. E mellett a fejlett országokhoz viszonyítva a magyarországi női halandóság is nagyon kedvezőtlen, a kilencvenes évek elején a nők születéskor várható élettartama 78–82 év között mozgott, japánban megközelítette a 83 évet. Csak a volt szocialista közép- és kelet-európai országokban tapasztalhattunk az élvonalnál jóval alacsonyabb, de Románia kivételével a magyarországinál mégis kedvezőbb értékeket.

Amint arról már sok szakmai fórumon és írásban szó esett, a férfiak halandósági viszonyainak ilyen mértékű rosszabbodása a középkorúak halandósági gyakoriságainak rendkívüli romlására vezethető vissza. A hatvanas évek közepe óta a 35–54 éves korintervallumban a halálozási arányszámok több mint megkétszereződtek. 1993-ban az ezer megfelelő korú férfira jutó halálozások száma a kedvező kalandóságú 1959–1960 évek átlagához képest a középkorúak között a következőképpen alakult, összehasonlítva Ausztria megfelelő adataival:

7. sz. táblázat

A FÉRFI HALÁLOZÁSI ARÁNYSZÁMOK (EZRELEK)

Korcsoport	1959-60	1993	Ausztria, 1992
30-34	1,99	3 ~0	1,36
35-39	2,54	5,95	1,88
40-44	3,48	9,13	2,94
45-49	5,50	12,97	4,85
50-54	9,14	19,58	7,13
55-59	16,08	25,67	11,26
60-64	25,30	36,36	18,60
65-69	40,02	49,43	28,39

A legsúlyosabb a helyzet az említett 35–54 koréves intervallumban, de a határozott romlás mindenütt észlelhető, a kor előrehaladtával csökkenő mértékben. A fejlett országok között Ausztria halandósági szintje a közepesnél kedvezőbb, de korántsem a legjobb. Az osztrák és a magyar adatok egybevetése magáért beszél, különösen ha meggondoljuk, hogy ezek az arányszámok 1959–60-ban a két országban nagyon hasonlóak voltak. Nem térünk ki most itt a hazai halandóság drámájának oktatására, ezt a ter-

mékenység esetében sem tettük. Azt azonban mindenképpen meg kell említenünk, hogy a halálloki struktúra a fejlett országokban és Magyarországon nagyon hasonló, ez alól néhány sajátos (balesetek, öngyilkosság), de volumenében nem jelentős halálok a kivétel. A hazai jellegzetesség az, hogy a főbb halállokokat adó megbetegedések jóval fiatalabb korban jelentkeznek és okoznak halán, mint tőlünk nyugatra. Ennek nyilvánvaló oka az életmód és az egészséggel kapcsolatos közömbös szemlélet, valamint az egészségügy tágabb értelemben vett infrastruktúrájának viszonylagos fejletlensége.

A népmozgalom e néhány összefoglaló adatának ismertetése rá kell döbentsen arra, hogy demográfiai helyzetünk korántsem jó, amennyiben az ilyen minősítés többek szerint egyáltalán jogosultnak látszik. A szerző azonban egyetért saját értékítéletével és úgy véli, hogy az ismertetett folyamatok kedvezőbb irányba történő elmozdulása társadalmi és kormányzati kötelesség.

Vukovich György